

С.В. ВИШНОВЕЦЬКА. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАЛУЗІ ТРУДОВОГО ПРАВА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналізуються проблеми методологічного забезпечення наукових досліджень у галузі трудового права, зокрема, основні напрями підготовки наукових кадрів.

Ключові слова: підготовка наукових кадрів, диференціація і інтеграція в науковому пізнанні, наукова школа.

Анализируются проблемы методологического обеспечения научных исследований в отрасли трудового права, в частности основные направления подготовки научных кадров.

Ключевые слова: подготовка научных кадров, дифференциация и интеграция в научном познании, научная школа.

The article is devoted to the problems of methodological ensuring of scientific research in the labour law sphere, especially there are investigated the main trends of scientific personnel training.

Key words: scientific personnel training, differentiation and integration in scientific knowledge, scientific school.

Проблема методологічного забезпечення наукових досліджень не потребує обґрунтування своєї актуальності. У філософській літературі немає різних думок щодо питання про актуальність розробки методологічних проблем науки. Всі одноставні в тому, що висока методологічна культура – важлива передумова дослідницького успіху.

У науковій літературі останніх років цій проблемі присвячено ряд публікацій, зокрема Ю. Г. Арзамасова¹, С. Ю. Иванова², В. П. Плавича³, В. А. Светлова⁴ та інших учених. Не применшуючи їх значення, зауважимо, що ґрунтовні наукові дослідження з цієї проблематики в галузі трудового права відсутні.

Наукове дослідження є цілеспрямованим пізнанням, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів і теорій⁵. Будь-яка продуктивна діяльність передбачає знання конкретної сфери дослідження. Тому першою вимогою, критерієм ефективності проведення наукових досліджень є безперервне збагачення, підвищення рівня професійного знання.

Зважаючи на диференціацію наук і колосальне зростання обсягу наукових знань, великого значення набуває саме спеціальна підготовка, спрямована на вивчення і освоєння понятійного апарату науки, методів вирішення теоретичних проблем. У сучасних умовах диференціація юридичних знань – явище закономірне. Диференціація повністю пов'язана із структурним і видовим ускладненням сучасного соціуму, з появою нових структурних, функціональних, економічних, соціальних та інших видів зв'язків між суб'єктами правовідносин. Тому вузька спеціалізація є важливою умовою високої професійної підготовки дослідників і передумовою ефективності їх роботи.

Водночас простежується тенденція інтеграції наук, наприклад, зближення і взаємопроникнення таких наук, як соціологія і юриспруденція⁶, інформатика і юриспруденція⁷, філологія і юриспруденція⁸ тощо. Такі процеси безпосередньо

© ВИШНОВЕЦЬКА Світлана Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу ІПКП МК НАУ

пов'язані з глобалізацією⁹. Саме «складний, комплексний характер сучасних проблем потребує поглиблення інтеграції суспільних, природничих і технічних наук»¹⁰.

Зазвичай при методологічному аналізі розрізняють три основних види синтезу знання, що детермінують і поділ відповідних засобів – внутрішньо-дисциплінарний, міждисциплінарний і міжгалузевий. В останньому випадку мається на увазі інтеграція не просто з участю різних дисциплін, а вже на рівні основних галузей науки, тоді як міждисциплінарний синтез вкладається в рамки одного комплексу, об'єднуючи певною мірою різні його дисципліни.

У цілому диференціація та інтеграція в науковому пізнанні світу є внутрішньо суперечливими сторонами єдиного, цілісного за своєю природою процесу пізнання. Діалектична суперечність диференціації та інтеграції виявляється в перенесенні ідей і уявлень з одних сфер знання в інші, в ефективному запозиченні понятійно-концептуального апарату, методів та інших пізнавальних засобів. Показове в цьому плані формування комплексних, міждисциплінарних і навіть міжгалузевих проблем і напрямів, зрощення наук, які відрізняються своїми предметними сферами, методологічне зближення наукових дисциплін різних типів, посилення взаємодії філософського і нефілософського знання, збагачення арсеналу форм зв'язку філософії із спеціальними науками¹¹.

Якщо на попередніх етапах наука була орієнтована переважно на пізнання ізольованих фрагментів дійсності, які до того ж мали тенденцію ставати більш вузькими і конкретними, то на сучасному етапі, як підкреслюють російські методологи, її специфіку більшою мірою визначають комплексні дослідницькі програми, в яких беруть участь спеціалісти різних галузей знання¹². Вирішення комплексних проблем передбачає кооперування зусиль учених, які працюють у різних науках. У зарубіжній методології дослідження такого типу отримали назву «гібридних»¹³. Вузька спеціалізація в таких випадках може стати перешкодою для взаєморозуміння. Отже, вченому необхідно володіти досить широкою підготовкою. Адже, як слушно зауважував Г. Сельє, ті, хто володіють широкою підготовкою, мають більше шансів виявити зовсім нові проблеми, ніж ті, хто володіють спеціалізованими знаннями¹⁴.

Отже, одним із напрямів методологічного забезпечення сучасної науки трудового права є зміцнення міжгалузевих зв'язків у теоретичних дослідженнях, їх проведення на стику трудового права з іншими юридичними науками (насамперед цивільним і адміністративним правом, правом соціального забезпечення), а також з іншими гуманітарними науками (філософією і соціологією). Віра в «унікальність і неповторність» соціалістичного трудового права привела до того, що вчені приділяли недостатньо уваги працям з інших галузевих дисциплін, насамперед цивільного і адміністративного права. Тому «прикордонні» з предметами цих галузей сфери були мало досліджені або здійснювалася спроба їх одностороннього включення до «свого» предмета вивчення¹⁵.

Нині особливої ваги набуває філософсько-методологічна підготовка наукових кадрів, яка включає широке коло питань: від формування світогляду вченого до засвоєння конкретних методологічних проблем, що відіграють важливу роль у науковому дослідженні.

Зокрема, І. Г. Герасимов виділяє такі питання, важливі для підготовки вчених: 1) які вимоги висуваються до наукового дослідження, до використання вироблених у науці методів пізнання; 2) який характер залежності отриманих у науці

результатів від використовуваних методів і засобів пізнання. У будь-якому дослідженні доводиться ретельно аналізувати ці залежності для контролю за пізнавальною діяльністю; 3) які пізнавальні можливості відчуттів, сприйняття, уявленнє, а також логічних форм мислення – понять, суджень, умовиводів тощо. У науковому дослідженні всі форми діяльності людської свідомості підлягають контролю і перевірці. Некритичне їх використання спричиняє помилки; 4) які вимоги висуваються до формулювання наукових проблем, до побудови конкретних видів наукових знань: опису, пояснення законів, теорій, гіпотез. Жодні результати в науці не можна приймати тільки на інтуїції. Досліднику необхідно сформулювати і свідомо прийняти теоретично обґрунтовані критерії, стандарти і методи перевірки одержаних у ході дослідження результатів¹⁶.

Цілком поділяємо думку Ю. Конєва про те, що впровадження нових методологічних підходів – складне завдання, що вимагає опанування основ ще у вищих навчальних закладах, а дисциплін цього напрямку в більшості ВНЗ немає, або рівень їх викладання дуже низький. Опанування методологією відбувається тільки на рівні приватної зацікавленості окремих учених, хоча вивчення методології має набути основною складовою розвитку науки й суспільства¹⁷.

Щоб успішно досліджувати певну сферу дійсності, необхідно знати загальні закономірності розвитку пізнавального процесу, основні етапи і форми пізнання, об'єктивні і надійні критерії істинності наших знань, знати відношення людських знань. Тобто необхідно знати теорію пізнання, яку не розробляє жодна конкретна наука, крім філософії. Дослідник повинен вміти теоретично узагальнювати, по-філософськи осмислювати результати пізнання у своїй галузі, робити з них правильні світоглядні, методологічні висновки, що також неможливо без знання філософії.

Ми живемо у час радикальних змін у всьому – смаках, стилях, цінностях і переконаннях. Ці зміни торкнулися й науки та всіх сфер інтелектуальної діяльності, яка безпосередньо пов'язана з наукою, зокрема філософію¹⁸.

Зважаючи на це, основною проблемою сучасної науки трудового права є адекватна відповідь на виклик сучасної цивілізації, пов'язаний з трансформацією регулювання трудових відносин. Це певне розмивання предмета галузі, спроби обґрунтувати «поглинання» трудового права цивільним, віднесення тільки до адміністративного права відносин державної служби, падіння ролі профспілок та індивідуалізація трудових відносин, кількісне зростання «нетипових» трудових відносин і посилення «гнучкості» найму праці, глобалізація трудових відносин. Ці тенденції потребують теоретичного аналізу, який би ґрунтувався на новій парадигмі трудових досліджень¹⁹.

Складовою філософсько-методологічної підготовки є логічна підготовка, спрямована на вивчення і засвоєння логічного апарату, що використовується в науці. Адже кожний пізнавальний процес, в якій би сфері він не здійснювався, вимагає від дослідника знання логіки наукового пізнання. Наукові знання дедалі більше потребують аналізу, спеціальні методи якого розробляються в логіці.

Необхідним напрямом підготовки наукових кадрів є знання історії науки. Адже в науці жодне покоління не починає заново. Попередні досягнення стають вихідним пунктом подальшого розвитку засобів і методів пізнання, систем знань, пошуків. Водночас цілком поділяємо позицію І. Г. Герасимова про те, що оволодіння досвідом попередніх поколінь дослідників не можна зводити до вивчення готових результатів. Історія дає змогу засвоїти ідеї і творчі досягнення вчених минулого, проаналізувати зміни в науці, виникнення «точок росту», проникнути

в творчу лабораторію класиків науки²⁰. Будь-який дослідник у самому підході до дослідження виражає, часто несвідомо, погляди свого часу – і науково-методичні, і поняття про прийоми пошуку, систему доказів, термінології та ін. Тому праці вчених не можуть бути вирвані з контексту часу їх написання, але їх аналіз повинен здійснюватися в сучасних методологічних рамках. Без нових підходів у даному випадку обійтися неможливо.

Важливою складовою у формуванні наукових кадрів є морально-етична підготовка, спрямована на формування системи цінностей як необхідної складової частини світогляду. Протягом тривалого періоду розвитку науки у самих дослідників формуються особливі моральні установки: отримання і захист істини як основна мета пізнання незалежно від релігійних догматів чи будь-яких інших зовні пов'язаних принципів; повага до дослідницької праці своїх колег; розмежування власних результатів і досягнень від результатів і досягнень попередників і сучасників, зневага до будь-яких форм присвоєння результатів праці інших дослідників тощо²¹.

Наука повинна бути засобом вирішення соціальних проблем. Діяльність вчених повинна бути спрямована на поліпшення умов праці, створення суспільних відносин, які виключають соціальну нерівність. Тому повинен існувати глибокий зв'язок між моральними нормами і гносеологічними установками в науці. Адже наука виконує ідеологічно-виховну функцію.

Величезне значення у підготовці наукових кадрів має спрямованість наукових досліджень на практику. Російські вчені, визнаючи налагодження зв'язків між галузевою теорією і правотворчою практикою, організацію їхньої взаємодії однією з основних проблем сучасної науки трудового права, вважають, що істотний розрив між законотворчою діяльністю і науковою експертизою, завдав шкоди не тільки якості нормативних правових актів, а й розвитку науки²².

Ця проблема характерна не лише для науки трудового права. Так, Р. Майданик вказує, що в результаті відчуження від практики юридичні дослідження мало цікавлять практиків, тоді як видання кодексів з рішеннями судових інстанцій розходяться багатоглясними накладами. У цьому контексті вихід з такої ненормальної для цивілістики ситуації та усунення розбрату між теоретичною і практичною юриспруденцією вбачається в активізації наукою цивільного права догматичної, історико-філософської розробки українського цивільного законодавства, права загалом і звільнення судових інстанцій від штучної ізоляції юридичного інтелекту шляхом звернення за науковою допомогою при формуванні правозастосовчої практики²³.

У сучасних умовах, коли спостерігається значне зростання масиву законодавства, наявність великої кількості прогалин і колізій у праві, серйозною проблемою є відсутність компетентних спеціалістів, здатних підготувати необхідний проект нормативного акту і сприяти його прийняттю.

Отже, необхідна підготовка висококваліфікованих спеціалістів з розробки проектів нормативних актів, які б не були суперечливими і відповідали міжнародним стандартам у сфері прав і свобод людини і громадянина, законодавству України, нормам моралі та сучасним суспільним відносинам.

Своєрідним феноменом процесу дослідження можна вважати функціонування наукової школи. Адже зв'язки, з допомогою яких наукові результати лише просто зберігаються в часі, не створюють наукової школи. Наукову школу характеризують своєрідність наукового мислення й особливості підходу до вирішення науко-

вих проблем. Школа здійснює вплив не тільки і не стільки на розробку окремих наукових напрямів чи проблем, скільки на розвиток цілих наукових дисциплін, на науковий потенціал країни, забезпечуючи підготовку вчених широкого профілю, здатних до самостійної дослідницької роботи. Стимулюючи самостійність молодих учених, виховуючи в них ініціативу і високі моральні якості, такі наукові школи забезпечують наступність у розвитку знань. Цей колектив зв'язаний спільністю принципів і методологічних основ розв'язання наукових завдань, забезпечує для своїх членів постійний розвиток і вдосконалення їх знань, створює умови, необхідні для вільного і творчого прояву індивідуальних здібностей кожного члена колективу. Наукова школа – це своєрідний спосіб мислення і дії в науці, у підході до вирішення будь-яких наукових проблем.

Наукова школа – це сукупність осіб, пов'язаних генетично, тобто формальним або неформальним учнівством, і об'єднаних спільною науковою ідеологією. Термін «наукова ідеологія» позначає в даному випадку сукупність ідей, які визначають: 1) підхід ученого до вибору проблеми дослідження; 2) спосіб постановки завдань і підхід до їх вирішення; 3) розуміння змісту і мети наукової роботи, місця вченого у сучасному світі. При цьому наукову ідеологію не слід підміняти науковою тематикою чи методикою. Адже, не будучи пов'язаним формальним учнівством або зовсім відхилившись від тематики вчителя, дослідник може зберегти належність до наукової школи, сприйнявши наукову ідеологію цієї школи. Отже, характерними ознаками наукової школи є: 1) спільність принципів і методологічних основ вирішення наукових проблем; 2) значний вплив на прогрес і тенденції розвитку науки шляхом підготовки висококваліфікованих кадрів учених, здатних до самостійної дослідницької діяльності; 3) наступність наукових знань, яка забезпечується здатністю зберігати «життєдіяльність», тобто здійснювати вплив на розвиток науки тривалий час, інколи протягом життя декількох поколінь.

Відтак наука не може ефективно розвиватися без відповідного методологічного забезпечення, основними напрямками якого є філософсько-методологічний, морально-етичний, історико-науковий, соціальний, прикладний.

1. *Арзамасов Ю.Г.* Тенденции развития юридических наук. Становление новой науки – нормографии // Государство и право. – 2007. – № 10. – С. 101-104. 2. *Иванов С.Ю.* Предмет и статус методологии научного познания в контексте формирования теоретического мышления // Актуальные проблемы современной науки. – 2008. – № 2. – С. 48. 3. *Плавич В.П.* Трансформація методології сучасної юриспруденції та вироблення вітчизняної правової доктрини // Правова держава. Вип. 20. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – С. 97-102. 4. *Светлов В.А.* История научного метода: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект; Деловая книга, 2008. – 700 с. 5. *Герасимов И.Г.* Научное исследование. – М.: Политиздат, 1972. – С. 50-58. 6. *Сырых В.М., Зенков В.Н., Глазырин В.В. и др.* Социология права / Под ред. В.М. Сырых. – М., 2004. 7. *Степанов О.А.* Теоретико-правовые основы безопасного функционирования и развития информационно-электронных систем: Дис. ... докт. юрид. наук. – М., 2005. 8. *Антоненко Т.А.* Словестность в юриспруденции: Курс лекций. – Ростов-на-Дону, 1999; *Губаева Т.В.* Словестность в юриспруденции: Учебник. – Казань, 1995; *Язык закона* / Под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1990. 9. *Арзамасов Ю.Г.* Тенденции развития юридических наук. Становление новой науки – нормографии // Государство и право. – 2007. – № 10. – С. 101-104. 10. *Проблемы методологии и современная наука: Сборник научных трудов.* – Кишинев: Штиинца, 1988. – С. 5. 11. Там же. – С. 27. 12. *Степин В.С.* Становление идеалов и норм постнеклассической науки // Проблемы методологии постнеклассической науки. – М., 1992. 13. *Мамчур Е.А., Овчинников*

Н.Ф., Огурцов А.П. Отечественная философия науки: предварительные итоги. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1997. – 360 с. **14.** *Селье Г.* На уровне целого организма. – М., 1971. – С. 104. **15.** *Лушиников А.М., Лушиникова М.В.* Курс трудового права: Учебник: В 2 т. – Т. 1. Сущность трудового права и история его развития. Трудовые права в системе прав человека. Общая часть. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2009. – С. 192-193. **16.** *Герасимов И.Г.* Научное исследование. – М.: Политиздат, 1972. – С. 264-265. **17.** *Кунев Ю.* Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема // Право України. – 2009. – № 11. – С. 122. **18.** *Мамчур Е.А., Овчинников Н.Ф., Огурцов А.П.* Отечественная философия науки: предварительные итоги. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1997. – С. 356. **19.** *Лушиников А.М., Лушиникова М.В.* Цит. работа. – С. 190-191. **20.** *Герасимов И.Г.* Научное исследование. – С. 265-266. **21.** Там же. – С. 266-267. **22.** *Лушиников А.М., Лушиникова М.В.* Цит. работа. – С. 193-194. **23.** *Майданик Р.* Сучасна вітчизняна цивілістика: наукові центри, напрями, тенденції // Юридична Україна. – 2009. – № 2. – С. 47-48.